

FRAUDE IN DE EINDTERMEN
Deelrapportage 2

AUGUSTUS 2019

Inhoudsopgave

1	Inleiding	2
2	Analyse van de term 'fraude'	2
2.1	Fraude en de rol van de accountant volgens COS 240	2
2.2	De maatschappelijk rol van de accountant	3
3	Het onderwerp 'fraude' in de eindtermen van specifiek naar generiek	5
3.1	Specifieke inbedding van fraude in de eindtermen	5
3.2	Considerans bij de eindtermen: aandacht voor het publieke belang	6
3.3	Generieke inbedding in de eindtermen	7
3.4	Samenvatting	8
	BIJLAGE 1 Stream maatschappelijke rol accountant	9
	BIJLAGE 2 Stream corporate governance	10
	BIJLAGE 3 Literatuurreferenties	11

1 Inleiding

De doelstelling van deze deelrapportage is het geven van inzicht in hoe CEA het onderwerp 'fraude' heeft verwerkt in haar eindtermen. De aanleiding is een combinatie van:

- Vraag vanuit de NBA Werkgroep Fraude.
- Voorbereiding van het thema 'Fraude' voor de beleidsgesprekken 2019 met de universiteiten.

De opzet van dit memo is als volgt:

- Analyse van de term 'fraude' (paragraaf 2)
 - Fraude en de rol van de accountant volgens COS 240.
 - De maatschappelijke rol van de accountant.
- Het onderwerp fraude in de eindtermen (paragraaf 3)
 - Specifieke inbedding van fraude in de eindtermen.
 - Considerans bij de eindtermen: aandacht voor het publieke belang.
 - Generieke inbedding in de eindtermen.
- Samenvatting (paragraaf 4)

Deze deelrapportage is bewust breder uitgewerkt dan alleen de enge definitie van het begrip fraude vanwege de actualiteit van dit onderwerp in het publieke debat.

2 Analyse van de term 'fraude'

2.1 Fraude en de rol van de accountant volgens COS 240

In de inleiding van COS 240 'De verantwoordelijkheden van de accountant met betrekking tot fraude in het kader van een controle van financiële overzichten' wordt ingegaan op de kenmerken van fraude:

"Kenmerken van fraude

Afwijkingen in financiële overzichten kunnen het gevolg zijn van fraude of fouten. De onderscheidende factor tussen fraude en fouten is het al dan niet opzettelijke karakter van de handeling die aan de afwijking in de financiële overzichten ten grondslag ligt.

Hoewel 'fraude' een ruim juridisch begrip is, is de accountant in het kader van de Standaarden gericht op fraude die een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten veroorzaakt. Twee soorten opzettelijke afwijkingen zijn voor de accountant van belang, namelijk afwijkingen die voortkomen uit frauduleuze financiële verslaggeving en afwijkingen die voortkomen uit de oneigenlijke toe-eigening van activa. De accountant kan vermoeden of, in zeldzame gevallen, identificeren dat fraude heeft plaatsgevonden, maar stelt niet juridisch vast of er al dan niet echt fraude heeft plaatsgevonden. (Zie Par. A1, A2, A3, A4, A5 en A6)"

De gehanteerde definities in COS 240 zijn de volgende:

"Voor de toepassing van de Standaarden hebben de volgende termen de hierna weergegeven betekenis:

- fraude* - een opzettelijke handeling door een of meer leden van het management, met governance belaste personen, werknemers of derden, waarbij gebruik wordt gemaakt van misleiding teneinde een onrechtmatig of onwettig voordeel te verkrijgen;
- frauderisicofactoren* - gebeurtenissen of omstandigheden die wijzen op een stimulans of druk om fraude te plegen of die een gelegenheid scheppen om te frauderen."

Conclusie: de twee belangrijke aspecten die naar voren komen uit de bovengenoemde passages is dat het voor de accountant bij de controle van financiële overzichten gaat om identificatie van 'opzettelijk (misleidend) handelen' die leiden tot een 'materiele fout in de financiële overzichten'.

2.2 De maatschappelijk rol van de accountant

Het onderwerp fraude kan echter ook benaderd worden vanuit een breder perspectief, namelijk vanuit de maatschappelijke rol van de accountant. In de verordening op de beroepsprofielen van de accountant wordt bij de kerncompetenties van de accountant als beginnend beroepsbeoefenaar verwezen naar zijn/haar maatschappelijke verantwoordelijkheid (zie onderstaande figuur onderdeel b. c. d. e. en f.).

Een accountant kan als beginnend beroepsbeoefenaar:

- a. Zelfstandig richting en uitvoering geven aan assurance-opdrachten, aan assurance verwante opdrachten en aan overige opdrachten, zoals adviesopdrachten;
- b. **Rekenschap geven van de maatschappelijke rol van de accountant**, hiernaar in overeenstemming met de fundamentele beginselen, genoemd in de Verordening gedrags- en beroepsregels accountants, handelen en daarbij het algemeen belang voorop stellen;
- c. **In zijn beroepsuitoefening de vereiste professioneel-kritische instelling toepassen** om tot zelfstandige en professionele oordeelsvorming te komen;
- d. **In zijn beroepsuitoefening de eigen grenzen en beperkingen onderkennen en waar nodig hulp van andere deskundigen of experts inschakelen**;
- e. **Verantwoording afleggen over het eigen functioneren als accountant**;
- f. **Veranderingen in het vakgebied en het beroep inclusief de maatschappelijke implicaties hiervan, tijdig signaleren**, analyseren naar relevantie, bespreken met vakgenoten en niet-vakgenoten en zo nodig toepassen;
- g. Door het toepassen van verschillende methoden en technieken, zelfstandig een methodologisch verantwoord onderzoek uitvoeren op een deelgebied van de accountancy;
- h. De waarde of de bruikbaarheid en beperkingen van een onderzoek op het vakgebied taxeren;
- i. De relatie met een opdrachtgever goed onderhouden en adequaat anticiperen op de behoeften en verwachtingen van interne en externe gebruikers van professionele diensten van accountants;
- j. Analytisch denken, strategisch denken en logisch redeneren;
- k. Helder, begrijpelijk en overtuigend communiceren in woord en geschrift;
- l. In zijn beroepsuitoefening, al dan niet als projectmanager, leiding geven aan individuen en een team, waaronder ook als coach of mentor van beroepsbeoefenaren of toekomstige beroepsbeoefenaren optreden; en.
- m. In verschillende rollen en omstandigheden constructief en verbindend samenwerken binnen een team of met andere professionals.

Figuur 1 Kerncompetenties

Er is veel discussie omtrent deze maatschappelijke verantwoordelijkheid van de accountant. De afgelopen jaren hebben veel fraudezaken het nieuws gehaald waarbij de vraag werd gesteld wat voor rol de accountant hierin had moeten spelen. Ook in 2018 staat dit onderwerp onverwijld in de belangstelling.¹

De complexiteit van fraude en non compliance met wet- en regelgeving is dat het niet eenvoudig te ontdekken is door de inherente beperkingen: bijvoorbeeld bij zorgvuldig opgezette plannen om de fraude te verhullen en samenspanning.

Naar aanleiding van de bovengenoemde complexiteit en de maatschappelijke discussie wordt door de beroepsgroep veel aandacht besteed aan dit onderwerp.

Eind 2014 presenteerde de werkgroep Toekomst Accountantsberoep een plan "In het publiek belang" om de kwaliteit van de controlerende accountant te verbeteren. Hier wordt ook specifiek aandacht besteed aan de rol van de accountant met betrekking tot fraude en welke maatregelen hiervoor genomen moeten worden. Als onderdeel van dit project is op 18 januari 2018 de 'werkgroep Fraude' van start gegaan met als doel het verkleinen van de verwachtingskloof inzake de rol van de accountant ten aanzien van fraude.

¹ De zoekterm 'rol accountant' accountant' in 'Het Financieele Dagblad', geeft 89 resultaten voor 2018. De zoekterm 'fraude' in combinatie met 'accountant' geeft 49 resultaten.

De werkgroep Fraude heeft een fraudeprotocol in december 2018 gepubliceerd en geeft daarbij aan: "Het fraudeprotocol vormt een opstap om over de verwachtingen en dilemma's in gesprek te gaan met de stakeholders en de beroepsgroep zelf. De NBA zal daarvoor de komende periode een aantal bijeenkomsten organiseren."

Voorbeelddilemma's die de werkgroep benoemt zijn:

- De rol van de accountant inzake naleven van wet- en regelgeving is beperkt tenzij er een aanwijzing is van overtreding van wet- en regelgeving. In het publieke debat wordt dit onderscheid in de rol van de accountant nauwelijks gemaakt en is het voor gebruikers ook nauwelijks interessant. Overtreding van wet- en regelgeving kan immers net zoveel impact hebben op een onderneming als een fraude.
- Een ander dilemma ontstaat als de cliënt zelf frauderisico's nauwelijks serieus neemt. Wat moet de accountant dan doen? Zou hij daarover bijvoorbeeld moeten communiceren als (verplicht) onderdeel van de controleverklaring?

Reikwijdte van de werkzaamheden

Het eerste voorbeelddilemma van de werkgroep heeft betrekking op de reikwijdte van de werkzaamheden van de accountant. De vraag is of deze zich, in het kader van de maatschappelijke rol van de accountant, verder uit moeten strekken dan de reikwijdte volgens COS 240. Daarin wordt de reikwijdte immers beperkt tot 'fraude die een afwijking van materieel belang in de financiële overzichten veroorzaakt'. Gezien de ontwikkelingen en mogelijkheden op het gebied van IT (data-analyse, process mining) lijkt een toenemende reikwijdte van de werkzaamheden van de accountant overigens beter uitvoerbaar te zijn/worden dan in het verleden.

Cultuur en context

Het tweede voorbeeld dilemma van de werkgroep heeft betrekking op de cultuur en context. In COS 240 wordt in artikel 4 ook gewezen op het belang van het streven naar een cultuur van integriteit en ethisch gedrag. Het artikel 'Boiling the Frog Slowly: The Immersion of C-Suite Financial Executives into Fraud' van Suh, Sweeney, Linke et al. geeft een goed inzicht in de (mogelijke) invloed van de sociale context op het gedrag van finance professionals. Een complicerende factor hierbij is dat de praktijk niet altijd zwart-wit is: vaak is fraude het gevolg van een glijdende schaal, waarbij er (in het begin) niet sprake is van opzettelijke misleiding. Dit blijkt ook uit het artikel 'Executive overconfidence and the slippery slope to financial reporting' van Schrand en Zechman. Het signaleren en communiceren van een dergelijke context is een uitdaging. Een voorbeeld is de accountantsbeoordeling van agenten met betrekking tot risico's van omkoping en corruptie; hier kan het voor de accountant moeilijk zijn om vast te stellen 'waar de vergoeding voor dienstverlening eindigt' en er sprake is van omkoping. Een professioneel kritische instelling van de accountant, gecombineerd met moed en overtuigingskracht om cultuur- en contextsignalen niet alleen te onderkennen maar er ook iets mee te doen is in dit kader belangrijk.

Gedachte achter de wet - interpretaties

Tenslotte is het nog mogelijk dat technisch gesproken aan de regels voldaan wordt, terwijl toch het maatschappelijk belang geschaad wordt. Hierbij kan gedacht worden aan belastingconstructies die wel aan de wet voldoen, maar waarbij het toch de vraag kan zijn of voldaan wordt aan de gedachte achter de wet. Hierin heeft de accountant met zijn/haar maatschappelijke rol ook een verantwoordelijkheid. Het lastige van deze interpretaties is dat men daar binnen het maatschappelijk verkeer verschillende beelden over kan hebben en de normen en waarden hier over de tijd verschuiven.

Conclusie: de accountant moet voldoen aan zijn/haar 'maatschappelijke rol' waarbij een professioneel-kritische instelling zeer belangrijk is. De discussie tot waar de verantwoordelijkheid van de accountant kan en moet gaan is nog in volle gang.

3 Het onderwerp 'fraude' in de eindtermen van specifiek naar generiek

3.1 Specifieke inbedding van fraude in de eindtermen

Het onderwerp fraude wordt door twee specifieke eindtermen geadresseerd bij het vak Audit& Assurance (A&A):

"De beginnend beroepsuitoefenaar is in staat om:

- A&A-6 – bij het uitvoeren van (beroeps)taken een kritische houding aan te nemen, die onder meer wordt gekenmerkt door een onderzoekende instelling, het alert zijn op omstandigheden die kunnen duiden op fouten of fraude en een kritische evaluatie van ten behoeve van de opdracht verkregen informatie.
- A&A-10 - "de beroepsreglementering ter zake van fraude en ongebruikelijke transacties te verwoorden respectievelijk toe te passen."

Voor zowel de Assurance- als de MKB-oriëntatie moeten beide bovengenoemde eindtermen op C-niveau beheerst worden.² Deze specifieke eindtermen hebben met name betrekking op de kritische houding en de inhoudelijke techniek die belangrijk is voor het uitvoeren van de werkzaamheden van de accountant in lijn met COS 240. Dit betreft het analyseren en evalueren van frauderisico's, plannen van werkzaamheden om in te spelen op geconstateerde frauderisico's, het uitvoeren van deze geplande werkzaamheden, maar ook het inspelen op fraude-indicaties zodra deze zich voordoen.

Bij het vak Financial Accounting wordt in FA-14 gerefereerd aan verslaggevingsfraude:

- "de doelstellingen en gevolgen van het jaarrekeningenbeleid van de ondernemingsleiding zoals earnings management en off balance financiering te benoemen en te betrekken in de oordeelsvorming over de jaarverslaggeving."

Bij het vak Accounting Information Systems wordt in de eindtermen aandacht besteed aan de risicoanalyse en de analyse van de control environment, bijvoorbeeld in ICAIS 6, 11 en 19:

"De beginnend beroepsuitoefenaar is in staat om:

- ICAIS 6 - informele beheersingsmechanismen te identificeren en hun effectiviteit te beoordelen voor verschillende processen en typen organisaties, rekening houdend met kenmerken van de controleomgeving zoals cultuur, ethiek, relevante wet- en regelgeving en governancestructuur.
- ICAIS 11 - de mogelijkheden van moderne data-analysetechnieken bij het toepassen van de risicoanalyse, het beoordelen van bestuurlijke informatieverzorging, de administratieve processen en het systeem van interne beheersing te beschrijven en deze technieken effectief te hanteren.
- ICAIS 19 - de invloed van bedrijfsethiek, als element van de beheersingsomgeving, op de werking van het systeem van interne controle m.b.t. financiële informatie te kunnen benoemen respectievelijk kritisch te becommentariëren.

Deze analyses dienen ter signalering van zwakheden in het systeem die fraude in de hand kunnen werken en zijn dus ook aan dit onderwerp gerelateerd. Ook bij het vak A&A en andere vakken, zoals bijvoorbeeld Strategie, Leiderschap en Organisatie (SLO), wordt aandacht besteed aan risicoanalyse en control environment.³

De eindtermen zijn dus holistisch verweven in de gehele opleiding. Daarnaast wordt ook nog in een breder perspectief aandacht besteed aan dit onderwerp; dit wordt in de volgende paragrafen uiteengezet.

² Dit is het hoogste niveau. Zie paragraaf 4.5 van de eindtermen: er wordt onderscheid gemaakt tussen A, B, en C niveau.

³ A&A 11.2, A&A 11.4, A&A 12.2, A&A 13, A&A 14, ICAIS 1, ICAIS 2, ICAIS 5, ICAIS 6, ICAIS 9, ICAIS 11, ICAIS 17, ICAIS 19, SLO 3, SLO 4, SLO 5, SLO 8, FA 15, FIN 5, FIN 11, FISC 1, GEB 6, RE 3, RE 4.

3.2 Considerans bij de eindtermen: aandacht voor het publieke belang

In de considerans worden de eindtermen in een breder kader geplaatst. In de afsluitende zin van de considerans bij de oriëntaties Assurance en Accountancy-MKB wordt verwezen naar het publiek belang van de werkzaamheden:

- *Assurance*: "De opleiding met oriëntatie 'Assurance' richt zich op toekomstige openbaar accountants, intern accountants en overheidsaccountants die assurance in brede zin verschaffen. Vanzelfsprekend staat bij het uitvoeren van assurance-opdrachten het belang van het maatschappelijk verkeer (publiek belang) centraal."
- *Accountancy-MKB*: "De eindtermen van zowel de 'Common body' als de oriëntatie zien op specifieke diensten van de MKB-accountant. In zijn adviesrol opereert de accountant als vertrouwensman van de MKB-ondernemer en dient daarbij altijd het belang van het maatschappelijk verkeer (publiek belang) in het oog te houden."

Assurance (A&A)

Naast een considerans per oriëntatie wordt ook een considerans per vakgebied gegeven in de eindtermen. Bij het vakgebied Assurance (A&A) wordt gewezen op de mogelijke spanningsvelden die kunnen ontstaan en het publiek belang waar de accountant rekening mee moet houden:

"Nadrukkelijk wordt aandacht gevraagd voor het feit dat de beginnend beroepsbeoefenaar in staat moet zijn om de verwachtingen van opdrachtgevers te onderkennen alsmede de spanningsvelden die kunnen ontstaan en het publiek belang bij de overwegingen en besluitvorming te betrekken. Zowel de noodzaak om ethische vraagstukken en dilemma's gemotiveerd op te lossen, als de eis om professioneel kritisch op te treden zijn in de eindtermen verwoord. Daarbij spelen de toepassing 'morele oordeelsvorming' en het betrekken van het publieke belang, de beroepswaarden en de relevante wet- en regelgeving een onmisbare rol. De nieuwe eindtermen van het vakgebied Gedrag, Ethiek en Besluitvorming bieden hiervoor een goede basis."

Gedrag, Ethiek en Besluitvorming (GEB)

De eindtermen van het vak Gedrag, Ethiek en Besluitvorming (GEB) zijn onderdeel van de Common Body of Knowledge (CBoK) en hun praktische toepassing vinden deels plaats in andere vakgebieden. In de considerans is bij dit vak daarom ook aangegeven dat de eindtermen GEB desgewenst in andere vakgebieden aan de orde kunnen komen in plaats van in een afzonderlijk vak. De eindtermen die gedefinieerd zijn met betrekking tot GEB zijn de volgende:

Nr	Eindterm	Theorie-	Praktijk
		CBoK	CBoK
	De beginnend beroepsbeoefenaar is in staat om		
GEB-1	de basisbeginselen en -theorieën van de persoonlijkheidspsychologie te verwoorden, waaronder (a) cognitieve (leer-), motivationele (wils-) en affectieve (gevoels-)processen, en (b) geautomatiseerd (onbewust) en gecontroleerd (bewust) gedrag.	A	
GEB-2	de basisbeginselen en -theorieën van de situatie- en contextbepaaldheid van professioneel gedrag te verwoorden waaronder in ieder geval (a) behaviorisme (b) situationisme en (c) interactionisme (inclusief conformisme en socialisatie).	A	
GEB-3	te reflecteren ten aanzien van persoons- en situatieoorzaken van (eigen) professionele gedrag, en daarbij te benoemen waar sterktes, valkuilen en ontwikkelpunten liggen.	B	B
GEB-4a	de basisbeginselen en theorieën van professionele team- en samenwerkingsprocessen te verwoorden.	A	
GEB-4b	op basis van verworven vaardigheden en inzichten in een werksituatie (mede)verantwoordelijkheid te dragen voor het aansturen van professionele team- en samenwerkingsprocessen .		B
GEB-5	de basisbeginselen en -theorieën van de ethiek te verwoorden.	A	
GEB-6a	de theoretische benaderingen van processen van professionele oordeels- en besluitvorming , waaronder de concepten van heuristieken en biases, te beschrijven en de beperkingen en risico's hiervan in een complex besluitvormingsproces af te wegen.	B	
GEB-6b	het eigen professionele oordeels- en besluitvormingsproces te analyseren met als doel om hiervan te leren.		B

De kennis verkregen in het vakgebied GEB sluit ook aan op één van de eindtermen Financiering (FIN-14) inzake inzicht in de invloed van irrationeel gedrag op prijzen en financiële beslissingen.

De GEB-eindtermen hebben met name betrekking op het ontwikkelen van de professioneel-kritische houding van de beginnend accountant door middel van training op het gebied van reflectieve vaardigheden en het onderkennen van specifieke contexten en gedrag die van invloed zijn op de besluitvorming. In de considerans bij de eindtermen wordt gewezen op de maatschappelijke rol van de accountant.

3.3 Generieke inbedding in de eindtermen

In de eindtermen is het advies van de commissie Dassen opgevolgd om het belang van bepaalde thema's in de opleiding te benadrukken door deze via 'streams' in de opleiding te verankeren. Er is voor gekozen geen afzonderlijke eindtermen voor deze 'streams' te formuleren maar deze te integreren in de vakgebieden, zodat deze eindtermen niet geïsoleerd in de opleidingen aan de orde komen. Hierdoor krijgen de gekozen thema's de nodige aandacht in diverse vakgebieden en lopen zij als een rode draad door de opleiding. Er zijn drie streams opgenomen: de maatschappelijke rol van accountants, ICT en corporate governance.

Stream "maatschappelijke rol van de accountants"

Met betrekking tot de stream "maatschappelijke rol van de accountants" wordt door de commissie Dassen het volgende gesteld:

"Gebleken is dat de accountant in zijn opleiding een groter bewustzijn dient te ontwikkelen van zijn maatschappelijke rol. Daarnaast dient hij ook voortdurend te reflecteren op maatschappelijke ontwikkelingen en gevolgen daarvan voor zijn functioneren. Bij elke beslissing die hij neemt dient hij primair aan het belang van het maatschappelijke verkeer te denken."

"Naast theoretische kennis en conceptueel inzicht betreft het hier vooral ook de vaardigheden die een accountant moet ontwikkelen. Daarvoor zijn bijvoorbeeld dilemmatrainingen, waarbij ingewikkelde ethische kwesties aan de orde worden gesteld, bij uitstek geschikt. Maar er dient ook specifiek aandacht te worden gegeven aan communicatieve vaardigheden. Vandaar dat de Commissie voorstelt om een aparte stream met eindtermen te ontwikkelen die ziet op de maatschappelijke rol van accountants. In de opleiding dient specifiek aandacht te worden besteed aan de betekenis en gevolgen van de publieke rol van de accountant voor in ieder geval alle kernvakken en bedrijfseconomische vakken."

De stream maatschappelijke rol van de accountant raakt de vakken Audit & Assurance (A&A), Financial Accounting (FA), Strategie, Leiderschap & Organisatie (SLO) en Fiscaliteit (FISC).

Stream corporate governance

Bij het onderkennen van fraude speelt de beoordeling van de corporate governance van de gecontroleerde entiteit ook een belangrijke rol. Bij de eindtermen is ervoor gekozen om voor dit thema ook een stream corporate governance op te nemen omdat dit onderwerp bij meerdere vakgebieden aan de orde is. De stream corporate governance raakt de vakken Audit & Assurance (A&A), Financial Accounting (FA), Internal Control & Accounting Information Systems (ICAIS), Financiering (FIN), Management Accounting & Control (MAC), Strategie, Leiderschap & Organisatie (SLO) en Recht (RE).

In bijlage 1 en 2 is het volledige overzicht van de beide streams in de eindtermen opgenomen.

Door middel van streams lopen de thema's maatschappelijke rol van de accountant en corporate governance als een rode draad door de opleiding. Doelstelling is dat de beginnend accountant in alle contextuele settings zijn/haar professioneel-kritische houding toepast.

3.4 Samenvatting

De eindtermen raken het onderwerp fraude op drie manieren.

Ten eerste zijn er specifieke eindtermen die sterk vakinhoudelijk gericht zijn: het leren onderkennen van fraude (A&A-6) en kennis met betrekking tot de te verrichten handelingen bij het ontdekken van (signalen van) fraude (A&A-10) en verslaggevingsfraude (FA-14). Ook zijn de eindtermen met betrekking tot risicoanalyse en analyse van de control environment ten behoeve van het vaststellen van de te verrichten werkzaamheden door de accountant verweven in de kernvakken van de opleiding.

Ten tweede zijn eindtermen met betrekking tot Gedrag, Ethiek en Besluitvorming opgenomen. Deze hebben met name betrekking op het ontwikkelen van de professioneel-kritische houding door middel van training op het gebied van reflectieve vaardigheden en het onderkennen van specifieke contexten en gedrag die van invloed zijn op de besluitvorming. In de considerans bij de eindtermen wordt gewezen op de maatschappelijke rol van de accountant.

Tenslotte lopen de thema's maatschappelijke rol van de accountant en corporate governance als een rode draad door de opleiding, zodat geleerd wordt om dezelfde professionele kritische houding in de diverse contexten toe te passen.

Deze holistische benadering is van belang bij dit complexe onderwerp waarin de accountant vanuit een solide professionele identiteit moet ontwikkelen om zijn/haar maatschappelijke rol waar te maken.

BIJLAGE 1 Stream maatschappelijke rol accountant

Nr	Eindterm	Theorie-opleiding			Praktijk-opleiding			Stream
		CBok	Ass	MKB	CBok	Ass	MKB	
	De beginnend beroepsbeoefenaar is in staat om							Maatschappelijke accountant
A&A-1	de ontstaansgeschiedenis van het beroep te verwoorden alsook de vraag naar en aanbod van assurancediensten vanuit gangbare theorieën te beschrijven respectievelijk te verklaren.	B	C					V
A&A-2	de verwachtingen van de opdrachtgever en gebruikers van de opdracht te onderkennen, de spanningsvelden tussen de verschillende belanghebbenden te identificeren, de belangen van de opdrachtgevers en het publiek af te wegen, hierop te reflecteren en bij de besluitvorming te betrekken.	C			C			V
A&A-3	de rol van de accountant binnen het systeem van corporate governance samen te vatten respectievelijk te beoordelen, in het bijzonder de relatie met de organen belast met governance en relevante externe toezichthouders.	B	C					V
A&A-5a	de vigerende beroepsreglementering op het gebied van ethiek toe te passen en de gekozen zienswijze te verdedigen.	C						V
A&A-5b	bij de uitvoering van (beroeps)taken op ethische vraagstukken en dilemma's te reflecteren en zelfstandig te komen tot een gemotiveerde besluitvorming met inachtneming van vigerende beroepsreglementering en een professioneel kritische instelling.				C			V
A&A-8	de eigenheid van de verschillende vormen van beroepsuitoefening (zoals internal en operational auditors, overheidsaccountants, forensisch accountants, IT-auditors, financieel professionals) te onderkennen en van elkaar te onderscheiden.	B						V
A&A-10	de beroepsreglementering ter zake van fraude en ongebruikelijke transacties te verwoorden respectievelijk toe te passen.	A	C	C	A	C	C	V
A&A-11.7	voor een jaarrekeningcontrole , op basis van de uitgevoerde werkzaamheden, de bevindingen te evalueren om te komen tot een oordeel en hierover mondeling en schriftelijk te rapporteren aan opdrachtgever en stakeholders.	B	C			C		V
FA-1	vanuit de theorie de functies te verklaren die de externe verslaggeving in het maatschappelijk verkeer vervult, waaronder het afleggen van verantwoording en het ondersteunen van beslissingen.	C						V
FA-14	de doelstellingen en gevolgen van het jaarrekeningenbeleid van de ondernemingsleiding zoals earnings management en off balance financiering te benoemen en te betrekken in de oordeelsvorming over de jaarverslaggeving.	B	C		B	C		V
SLO-4	te onderkennen of het risico bestaat dat het bestuur zijn taken zodanig uitvoert dat het ondernemingsbelang niet wordt gediend en indien hier sprake van is hierover te rapporteren.	B					B	V
FISC-4	de fiscale strategie , waaronder belastingplanning, belastingontwijking en belastingontduiking, van de onderneming te identificeren respectievelijk te bediscussiëren.	A		B				V
FISC-5	de verschillende vormen van toezicht door de belastingdienst, de rol die de fiscaal dienstverlener speelt bij 'cooperative compliance' en de functie van een Tax Control Framework te beschrijven.	B						V
FISC-6	te adviseren over fiscale vraagstukken m.b.t. vennootschapsbelasting, omzetbelasting, inkomstenbelasting, loonheffing, dividendbelasting en successierecht.			B			B	V
FISC-9	bij fiscale vraagstukken ethische en juridische kwesties te signaleren, de belangen van de betrokken stakeholders daarbij af te wegen en op grond daarvan professioneel te handelen.	B			B			V

BIJLAGE 2 Stream corporate governance

Nr	Eindterm	Theorie-opleiding			Praktijk-opleiding			Stream
		CBok	Ass	MKB	CBok	Ass	MKB	
	De beginnend beroepsbeoefenaar is in staat om							
A&A-3	de rol van de accountant binnen het systeem van corporate governance samen te vatten respectievelijk te beoordelen, in het bijzonder de relatie met de organen belast met governance en relevante externe toezichthouders.	B	C					V
FA-1	vanuit de theorie de functies te verklaren die de externe verslaggeving in het maatschappelijk verkeer vervult, waaronder het afleggen van verantwoording en het ondersteunen van beslissingen.	C						V
FA-18	het bestuursverslag , waaronder niet-financiële informatie, te beoordelen op juistheid en toereikendheid met inachtneming van wet- en regelgeving en in het licht van de informatiebehoeften van stakeholders.	C				C		V
ICAIS-1	de grondslagen , de theorieën en de modellen die nodig zijn voor het uitvoeren van de risicoanalyse, het bepalen van de informatiebehoefte, het inrichten van de administratieve processen, het ontwerpen van de daarbij behorende interne beheersingsmaatregelen, het ontwerpen en beheren van de bestuurlijke informatieverzorging, alsmede de daarmee samenhangende IT, te beschrijven respectievelijk te beoordelen.	B	C					V
ICAIS-2a	een systeem van risicomanagement- en beheersing , gericht op de effectiviteit en efficiëntie van de bedrijfsvoering, de betrouwbaarheid van de verslaggeving en het voldoen aan wet- en regelgeving, in te richten en te evalueren alsmede vanuit deze doelstellingen voor de organisatie relevante interne beheersingsrisico's (in het bijzonder interne controle risico's m.b.t. financiële informatie) te benoemen.	C						V
ICAIS-2b	een systeem van risicomanagement- en beheersing , gericht op de effectiviteit en efficiëntie van de bedrijfsvoering, de betrouwbaarheid van de verslaggeving en het voldoen aan wet- en regelgeving, in te richten dan wel te evalueren alsmede vanuit deze doelstellingen voor de organisatie relevante interne beheersingsrisico's (in het bijzonder interne controle risico's m.b.t. financiële informatie) te benoemen.					C		V
ICAIS-5a	een systeem van preventieve en repressieve interne beheersingsmaatregelen te ontwerpen en te beoordelen voor verschillende processen en typen organisaties, rekening houdend met kenmerken van de controleomgeving zoals cultuur, ethiek, relevante wet- en regelgeving en governancestructuur.	C						V
ICAIS-5b	een systeem van preventieve en repressieve interne beheersingsmaatregelen te ontwerpen dan wel te beoordelen voor verschillende processen en typen organisaties, rekening houdend met kenmerken van de controleomgeving zoals cultuur, ethiek, relevante wet- en regelgeving en governancestructuur.					C		V
ICAIS-6	informele beheersingsmechanismen te identificeren en hun effectiviteit te beoordelen voor verschillende processen en typen organisaties, rekening houdend met kenmerken van de controleomgeving zoals cultuur, ethiek, relevante wet- en regelgeving en governancestructuur.	B				B		V
ICAIS-16	de uitkomsten van de evaluatie van het systeem van interne beheersing, intern en extern te kunnen rapporteren , al dan niet in de vorm van een 'in control statement'.	B	C					V
ICAIS-17	vanuit het perspectief van corporate governance de werking van het systeem van interne controle met betrekking tot financiële informatie en de eventuele risico's en gevolgen te beschrijven respectievelijk te evalueren.	B	C			B	C	V
ICAIS-18	in het kader van interne beheersing, en meer specifiek de interne controle m.b.t. financiële informatie, een ontwerp aangaande de toewijzing van taken, verantwoordelijkheden en bevoegdheden te bediscussieren respectievelijk hierover te adviseren aan bestuur en toezichthoudend orgaan.	B	C					V
ICAIS-19	de invloed van bedrijfsethiek , als element van de beheersingsomgeving, op de werking van het systeem van interne controle m.b.t. financiële informatie te kunnen benoemen respectievelijk kritisch te commentariëren.	B	C			B	C	V
FIN-7	een financieringsvoorstel te doen respectievelijk te beoordelen na afweging van verschillende mogelijke (hybride) financieringsvormen (aandelen, obligaties, leningen, leasing en factoring), rekening houdend met de eisen van potentiële vermogensverschaffers.	B		C			C	V
FIN-13	vanuit financieringsperspectief op basis van de meest gangbare theorieën op het gebied van corporate governance de werking van de huidige corporate governance structuur van een onderneming te typeren respectievelijk hierover een oordeel te geven.	A						V
MAC-1	te beargumenteren respectievelijk te beoordelen of het Management Accounting & Control systeem de invoering en de realisatie van de strategie en het bedrijfsmodel ondersteunt.	B						V
MAC-2	financiële en niet-financiële accountingmaatstaven (waaronder kritieke succesfactoren en strategische variabelen) te ontwikkelen om besluitvorming te ondersteunen en het effect van beslissingen te meten.	B					B	V
SLO-1a	op basis van relevante concepten, modellen en door de organisatie geformuleerde missie, visie en waarden de ondernemingsstrategie te commentariëren respectievelijk te beoordelen op realiteitswaarde rekening houdend met zaken als marktomstandigheden, maatschappelijke verantwoordelijkheid, duurzaamheid, de potentie van de onderneming en de persoonlijkheidskenmerken van de bestuurder en hierover aan bestuur en toezichthoudend orgaan te rapporteren.	B		C				V
SLO-1b	te beoordelen of het business model van de onderneming aansluit op de geformuleerde missie, visie, waarden en ondernemingsstrategie en over de bevindingen te rapporteren.						B	V
SLO-2	te beoordelen of een geformuleerde strategie strookt met het doel van de vennootschap , het vennootschappelijk belang en de financiële mogelijkheden en hierover aan bestuur en toezichthoudend orgaan te rapporteren.	B						V
SLO-3	uit de strategie voortvloeiende onzekerheden en bedrijfsrisico's te identificeren, de gevolgen voor het behalen van de ondernemingsdoelstellingen te evalueren en hierover te rapporteren aan bestuur en toezichthoudend orgaan.	B	C				B	V
SLO-4	te onderkennen of het risico bestaat dat het bestuur zijn taken zodanig uitvoert dat het ondernemingsbelang niet wordt gediend en indien hier sprake van is hierover te rapporteren.	B					B	V
SLO-7	op basis van bedrijfswetenschappelijke theoretische inzichten een oordeel te vormen of het ontwerp en de uitvoering van de interne en externe organisatie van de onderneming effectief en efficiënt is en hierover aan bestuur en toezichthoudend orgaan te rapporteren.	B					B	V
SLO-11	het governancesysteem van een onderneming te analyseren aan de hand van beleid, wet- en regelgeving en codes.	B					B	V
RE-2	de verschillen tussen de belangrijkste internationale juridische systemen aan te geven.	A						V
RE-4	de belangrijkste elementen van het ondernemingsrecht te onderkennen waaronder:	B						V

BIJLAGE 3 Literatuurreferenties

- Boiling the Frog Slowly: The Immersion of C-Suite Financial Executives into Fraud, Suh, I., Sweeney, J.T., Linke, K. et al. J Bus Ethics, 2018
- Eindtermen Accountantsopleidingen 2016, Commissie Eindtermen Accountantsopleiding, maart 2019
- Executive overconfidence and the slippery slope to financial reporting, van Schrand, C. en Zechman, S., Journal of Accounting and Economics, 2012
- Fraudeprotocol, NBA, december 2018
- Handleiding Regelgeving Accountancy 2019, NBA, mei 2019
- In het publiek belang, maatregelen ter verbetering van de kwaliteit van de onafhankelijkheid van de accountantscontrole, NBA, september 2014
- Rapport Adviescommissie Herziening Eindtermen, Een accountantsopleiding op maat voor het maatschappelijk verkeer, 2012
- Verordening op de Beroepsprofielen, NBA, juni 2015